

УДК 330.362:339.72.053

МАКРОЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ УКРАЇНИ У 2008-2011 РР.

М. Косарчин

*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м. Львів, просп. Свободи, 18*

У статті виявлено зміни у товарній структурі експорту та імпорту України у 2008-2011 рр. Здійснено оцінку прийнятності рівня дефіциту поточного рахунку за критерієм прямих іноземних інвестицій. Простежено динаміку та чинники фінансового рахунку платіжного балансу. Ключові слова: поточний рахунок, рахунок капіталу та фінансів, товарна структура експорту та імпорту, рівень дефіциту поточного рахунку.

Метою статті є виявлення основних тенденцій платіжного балансу України та з'ясування їх чинників, оцінка збалансованості зовнішнього сектора вітчизняної економіки.

У 2008 р. на тлі розгортання світової фінансово-економічної кризи в економіці України, зокрема у зовнішньому секторі, загострилася низка диспропорцій. Сальдо поточного рахунку платіжного балансу було від'ємним, починаючи з 2006 р., а у 2008 р. цей показник досяг -12,763 млрд. дол. США або -7% від ВВП [1, с. 9].

В результаті девальвації гривні у 2008 р. сальдо поточного рахунку дещо покращилося (рис.1). У II та III кварталах 2009-2010 рр. сальдо поточного рахунку навіть набувало додатних значень. У IV кварталі цих років сезонна закупівля природного газу зумовлювала від'ємне сальдо поточного рахунку. Зауважимо, що позитивний вплив на поточний рахунок девальвації гривні тривав менше, ніж 2 роки. Починаючи з I кварталу 2011 р. знову простежувався дефіцит поточного рахунку, який за підсумками року становив 9,006 млрд. дол. США або 5,5% ВВП. На формування дефіциту поточного рахунку вплинули зростання вартісних обсягів імпорту енергоносіїв, реалізація проектів підготовки до футбольного чемпіонату та погіршення кон'юнктури на світових товарних ринках [2, с.3,9].

Розглянемо динаміку товарної структури експорту у 2008-2011 рр. (табл.1). У 2009 р. вартісний обсяг експорту скоротився на 40,3% порівняно з попереднім роком. Найглибшого падіння зазнали експорт мінеральних продуктів (-44,6%), хімічної та пов'язаних галузей (-48,6%) та чорної і кольорової металургії (-53,6%). Відносно невелике скорочення експорту продукції АПК (-12,2%) було зумовлене високим урожаєм зернових та олійних культур у 2008 і 2009 рр.

У структурі експорту найпомітнішими у 2009 р. було зростання частки продовольчих товарів із 16% до 23,6% та скорочення частки чорної і кольорової металургії із 40,8% до 31,7%. Цінові переваги, які отримали українські металургійні заводи в результаті знецінення гривні, не змогли компенсувати падіння світового попиту на продукцію галузі.

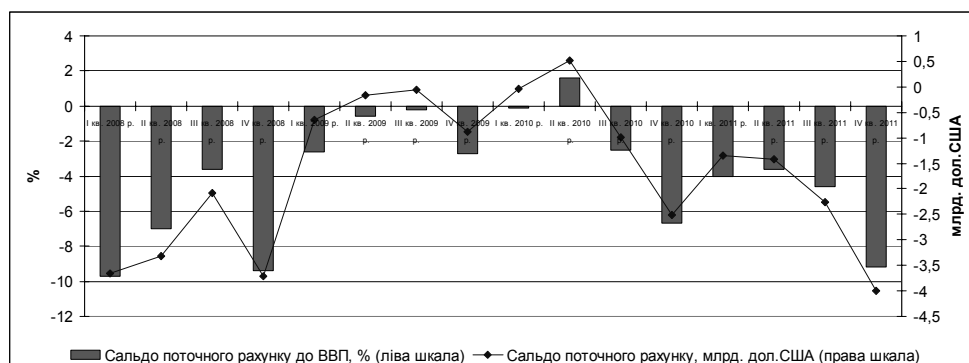

Рис.1. Показники поточного рахунку платіжного балансу України у 2008-2011 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [1, с.12; 2, с.10]

Таблиця 1

Динаміка товарної структури експорту України у 2008-2011 рр.

	2008	2009	2010	2011
Найменування груп товарів				
Усього, млн. дол. США	67717	40394	52191	69418
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	10831	9515	9935	12804
Мінеральні продукти	6263	3471	6237	9608
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	6826	3508	4658	6980
Деревина та вироби з неї	1676	1472	1768	2184
Промислові вироби	1618	1142	1309	1621
Чорні й кольорові метали та вироби з них	27633	12817	17333	22114
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	10906	6888	9183	11891
Різне	1964	1581	1768	2216
У % до 2008 року				
Усього	x	59,7	77,1	102,5
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	x	87,8	91,7	118,2
Мінеральні продукти	x	55,4	99,6	153,4
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	x	51,4	68,2	102,3
Деревина та вироби з неї	x	87,8	105,5	130,3
Промислові вироби	x	70,6	80,9	100,2
Чорні й кольорові метали та вироби з них	x	46,4	62,7	80,0
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	x	63,2	84,2	109,0
Різне	x	80,5	90,0	112,8
Структура, %				
Усього, %	100	100	100	100
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	16,0	23,6	19,0	18,4
Мінеральні продукти	9,2	8,6	12,0	13,8
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	10,1	8,7	8,9	10,1
Деревина та вироби з неї	2,5	3,6	3,4	3,1
Промислові вироби	2,4	2,8	2,5	2,3
Чорні й кольорові метали та вироби з них	40,8	31,7	33,2	31,9
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	16,1	17,1	17,6	17,1
Різне	2,9	3,9	3,4	3,2

Джерело: [2, с.44], розрахунки автора.

У 2010 р. вартісний обсяг експорту зріс на 29,2% порівняно з попереднім роком, проте становив лише 77,1% від 2008 р. Абсолютного рівня 2008 р. досягли лише експорт мінеральних продуктів та деревини. Частка експорту продовольства знизилася до 19%. У 2011 р. вартісний обсяг експорту за розглянутими товарними групами дещо перевищив рівень 2008 р. за винятком продукції чорної та кольорової металургії, яка становила лише 80% від 2008 р. Незважаючи на рекордний врожай зернових культур, частка експорту продукції АПК навіть знизилася на 0,6%, хоча в абсолютному вимірі зросла на 28,9% порівняно з минулим роком.

Порівнюючи товарну структуру експорту у 2008 та 2011 рр., зауважимо, що частка експорту продукції АПК демонструвала різноспрямовану динаміку. Частка мінеральних продуктів зросла на 4,6%, тоді як частка чорної та кольорової металургії скоротилася на 9%. Тобто відбувається заміщення експорту продукції з вищим ступенем переробки (металу) експортом руди. Скорочення частки експорту металургійної продукції зумовлене як зниженням світових цін на метал, так і падінням зовнішнього попиту на неї. Дві третини у структурі експорту займають товари з низьким ступенем переробки (сільськогосподарська продукція, мінеральні продукти, метали). У 2008 р. їхня частка становила 66%, у 2011 – 64,2%. Отже, конкурентні переваги, які отримали вітчизняні підприємства в результаті знецінення гривні, не спричинили помітного впливу на товарну структуру експорту, яка й надалі залишається неефективною.

Вартісний обсяг імпорту у 2009 р. скоротився на 46,7% порівняно з попереднім роком (табл. 2). У розрізі товарних груп найглибше падіння продемонструвала продукція металургії (-58,1%) та машинобудування (-66%). У товарній структурі імпорту у 2009 р. частка мінеральної продукції зросла із 27,4% до 33,1%, а частка продукції машинобудування скоротилася із 31,8% до 20,4% порівняно з попереднім роком. Вартісне скорочення імпорту мінеральної продукції було зумовлене зменшенням вартісних обсягів нафти на нафтопродуктів, у той час як вартість імпорту природного газу майже не змінилася. Падіння частки машинобудування відбулося в основному за рахунок скорочення імпорту наземних транспортних засобів майже у 6 разів [1, с.5].

У 2010 р. вартісний обсяг імпорту зріс за усіма товарними групами, порівняно з попереднім роком. Вартісне зростання імпорту мінеральних продуктів супроводжувалося також і збільшенням їхньої питомої ваги до 34,2%, що було спричинено зростанням цін та фізичних обсягів постачання. Зростання вартісних обсягів імпорту продовжилося у 2011 р. за рахунок розширення інвестиційного попиту. У товарній структурі імпорту знову зросла частка мінеральної продукції до 35,3% унаслідок збільшення вартісних обсягів імпорту природного газу.

Відновлення від'ємного сальдо поточного рахунку свідчить про розбалансованість зовнішнього сектора вітчизняної економіки. За оцінками С.Ніколайчука та Н.Шаповаленка прийнятний рівень дефіциту поточного рахунку для економіки України становить 3,2-5%. Як зазначають автори, одним із підходів до визначення прийнятного рівня дефіциту поточного рахунку є його співставлення із обсягом прямих іноземних інвестицій (ПІІ) [3]. Як видно з рис.2, у 2008 р. дефіцит поточного рахунку значно перевищив потенційне фінансування з допомогою ПІІ, поглибивши вразливість вітчизняної економіки до зовнішніх збурень. У 2009-2010 рр. цей показник повернувся до безпечного рівня. У 2011 р. знову простежувалося перевищення прийнятного рівня дефіцитності поточного рахунку, що загрожує вітчизняній економіці нестійкістю до зовнішніх збурень та ймовірною кризою платіжного балансу.

Таблиця 2

Динаміка товарної структури імпорту України у 2008-2011 рр.

	2008	2009	2010	2011
Найменування груп товарів				
Усього, млн. дол. США	83808	44701	60579	83223
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	6457	4936	5762	6346
Мінеральні продукти	22936	14798	20707	29397
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	11982	8277	10524	12962
Деревина та вироби з неї	2381	1655	2000	2230
Промислові вироби	3907	2339	3355	3507
Чорні й кольорові метали та вироби з них	6390	2677	4128	5697
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	26648	9072	12689	20014
Різне	3107	947	1414	3070
У % до 2008 року				
Усього	x	53,3	72,3	99,3
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	x	76,4	89,2	98,3
Мінеральні продукти	x	64,5	90,3	128,2
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	x	69,1	87,8	108,2
Деревина та вироби з неї	x	69,5	84,0	93,7
Промислові вироби	x	59,9	85,9	89,8
Чорні й кольорові метали та вироби з них	x	41,9	64,6	89,2
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	x	34,0	47,6	75,1
Різне	x	30,5	45,5	98,8
Структура, %				
Усього, %	100	100	100	100
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	7,7	11,0	9,5	7,6
Мінеральні продукти	27,4	33,1	34,2	35,3
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	14,3	18,5	17,4	15,6
Деревина та вироби з неї	2,8	3,7	3,3	2,7
Промислові вироби	4,7	5,2	5,5	4,2
Чорні й кольорові метали та вироби з них	7,6	6,0	6,8	6,8
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	31,8	20,3	20,9	24,0
Різне	3,7	2,1	2,3	3,7

Джерело: [2, с.46], розрахунки автора.

Розглянемо динаміку окремих показників фінансового рахунку платіжного балансу України (табл.3). У 2008 р. сальдо фінансового рахунку залишалось додатним на рівні 9695 млн. дол. США, що було зумовлено позитивною динамікою за статтями прямих інвестицій та кредитів і облігацій. У 2009 р. простежувався подвійний дефіцит: поточного рахунку і рахунку операцій з капіталом та фінансового рахунку. Зокрема, дефіцит фінансового рахунку досягнув рівня 12,589 млрд. дол.США. Чинниками, що вплинули на формування фінансових потоків, стали нестабільність світового і українського фінансових ринків та нестача міжнародної ліквідності, а також значні обсяги боргів приватного сектору із терміном погашення у 2009 р. Сальдо іноземних інвестицій скоротилося більш, ніж у двічі. Сальдо за операціями з кредитами та облігаціями сформувалось на рівні -9,137 млрд. дол.США, що було зумовлено чистим погашенням в основному банківського сектора. У реальному секторі фінансові потоки із залучення та виплат боргу були приблизно однаковими. У секторі загальнодержавного управління (ЗДУ) обсяг виплат удвічі перевищував

надходження, що було спричинено фактичною закритістю міжнародних фінансових ринків для уряду. Поглибленню дефіциту фінансового рахунку сприяло і зростання обсягу готівкової валюти поза банками, зумовлене нестабільністю валютного ринку та високими девальваційними очікуваннями економічних суб'єктів.

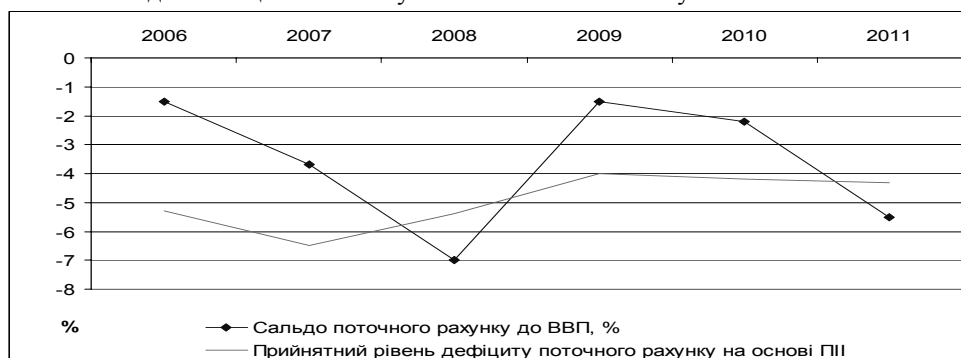

Рис. 2. Фактичний та прийнятний рівень дефіциту поточного рахунку в Україні

Джерело: побудовано автором за даними [2, с.9]

Таблиця 3

Окремі статті платіжного балансу України у 2008-2011 рр.

	2008	2009	2010	2011
Фінансовий рахунок	9695	-12589	7862	6453
Прямі інвестиції (сальдо)	9903	4654	5759	7015
Портфельні інвестиції (акціонерний капітал)	398	99	294	511
Кредити та облігації	12397	-9137	6762	2598
Середньо- і довгострокові кредити, облігації	13428	-4663	3930	709
Сектор державного управління	-7	-1116	3112	1117
Надходження	2902	973	6420	6184
Виплати	-2909	-2089	-3308	-5067
Банки	7586	-3272	-2120	-4626
Надходження	11500	5717	3879	3244
Виплати	-3914	-8989	-5999	-7870
Інші сектори	5849	-275	2938	4218
Надходження	14426	10278	12823	14626
Виплати	-8577	-10553	-9885	-10408
Короткострокові кредити	-1031	-4474	2832	1889
Органи грошово-кредитного регулювання	0	0	2000	0
Банки	-1559	-4372	365	866
Інші сектори	528	-102	467	1023
Інший капітал	-13003	-8205	-4953	-3671
у тому числі				
Готівкова валюта поза банками	-12897	-9713	-5600	-12052

Джерело: [2, с.11]

У 2010 р. відновилася тенденція профіциту фінансового рахунку, що простежувалася у докризовий період. Дещо зросло сальдо прямих інвестицій, простежувалося додатне сальдо за операціями з кредитами та облігаціями. У розрізі секторів чисте залучення демонстрували сектор ЗДУ та реальний сектор, у той час як банки активно погашали існуючі кредити. Зокрема чисте залучення сектору ЗДУ становило близько

5,1 млрд. дол. США та сформувалося за рахунок емісії ОЗДП на 2,5 млрд. дол. США та залучення короткострокового кредиту від ВТБ на 2 млрд. дол. США.

У 2011 р. профіцит рахунку операцій з капіталом та фінансового рахунку скоротився порівняно з попереднім роком та виявився недостатнім для фінансування операцій за поточним рахунком. Додатне сальдо прямих інвестицій зросло, досягнувши 7 млрд. дол. США. Сальдо за кредитами та облігаціями залишалося додатним, проте скоротилося більш, ніж у два рази. При тому чисте залучення відбувалося в основному за рахунок короткострокових кредитів. Чисте залучення сектору ЗДУ скоротилося до 1,1 млрд. дол.США. Банківський сектор продовжував погашати попередні кредити та облігації. У реальному секторі чисте залучення зросло до 4,2 млрд. дол.США. Фінансування дефіциту зведеного балансу здійснювалося за рахунок скорочення резервних активів.

В останньому кварталі 2008 р. у платіжному балансі відобразилися наслідки світової фінансової кризи у формі подвійного дефіциту поточного і фінансового рахунку, що простежувався ще упродовж наступних 5 кварталів (рис.3). Знецінення національної валюти дало змогу покращити сальдо поточного рахунку у цей період, у той час як обмеженість доступу до міжнародного ринку капіталу перешкодила зменшенню відпливу капіталу з країни. Із другого кварталу 2010 р. сальдо фінансового рахунку дещо покращилося, проте відновився дефіцит поточного рахунку. Фінансування зведеного балансу відбувалося за рахунок скорочення резервних активів.

Рис. 3. Сальдо поточного рахунку, рахунку капіталу і фінансів та зведеного балансу платіжного балансу України у 2008-2011 рр. (млн. дол. США)

Джерело: побудовано автором за даними [1, с. 10; 2, с.12]

На нашу думку, вітчизняна економіка надалі залишається вразливою до зовнішніх збурень. Глибокий економічний спад не спричинив структурних перетворень у економіці України. Про це свідчить динаміка товарної структури експорту та імпорту та відновлення дефіциту поточного рахунку. Вітчизняна економіка продовжує бути чутливою до динаміки світових цін на продукцію АПК та металургії. Від'ємне сальдо поточного рахунку у середньостроковому періоді може бути прийнятним, коли країна за рахунок залучення іноземного капіталу модернізує структуру економіки в умовах недостатніх національних заощаджень. Проте, в інших умов це лише посилює розбалансованість економіки.

Найбільш стабільним джерелом фінансуванням дефіциту поточного рахунку є приплив прямих іноземних інвестицій, у той час як капітал, представлений портфельними інвестиціями, кредитами та облигаціями є надзвичайно чутливим до кон'юнктури міжнародного фінансового ринку.

Для подолання розбалансованості зовнішнього сектора вітчизняної економіки слід проводити структурну політику, спрямовану на розвиток імпортозаміщення, зниження енергомісткості продукції та стимулювання високотехнологічного експорту. Необхідною є макроекономічна політика, що створює умови для залучення прямих іноземних інвестицій та відновлення довіри економічних суб'єктів до вітчизняної банківської системи.

1. Платіжний баланс і зовнішній борг України: щоквартальне аналітично-статистичне видання Національного банку України. 2009 рік. - Київ: 2010. – 103 с.
2. Платіжний баланс і зовнішній борг України: щоквартальне аналітично-статистичне видання Національного банку України. 2011 рік. - Київ: 2012. – 123 с.
3. Ніколайчук С.А., Шаповаленко Н.В. Дефіцит поточного рахунку платіжного балансу: оцінка прийняттого рівня для України // Економіка і прогнозування. 2010. - №2. – С.74-87.

MACROECONOMIC ASSESSMENT OF BALANCE OF PAYMENTS OF UKRAINE IN 2008-2011

M. Kosarchyn

Ivan Franko National University in Lviv, SvobodyAve., 18. UA-79008 Lviv, Ukraine

Commodity structure of Ukrainian exports and imports and its changes are revealed in the article. Assessment of acceptable current account deficit ratio by the criterion of foreign direct investment is made. Dynamics and determinants of balance of payments financial account are examined.

Key words: current account, capital and finance account, commodity structure of exports and imports, current account deficit ratio.

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ПЛАТЕЖНОГО БАЛАНСА УКРАИНЫ В 2008-2011 ГГ.

М. Косарчин

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
79008 Львов, просп. Свободы, 18*

В статье исследованы изменения товарной структуры экспорта и импорта в Украине в 2008-2011 гг. Проведена оценка допустимого уровня дефицита текущего счета платежного баланса по критерию прямых иностранных инвестиций. Исследована динамика финансового счета платежного баланса и его факторы.

Ключевые слова: текущий счет, счет движения капитала и финансовых операций, товарная структура экспорта и импорта, уровень дефицита текущего счета.